

Marek Smoła

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie, <https://orcid.org/0000-0002-0182-6256>
mareksmola69@gmail.com

Kasper Cichocki (1545–1616) — katolicki polemista z Tarnowa

Otrzymano:

06.10.2020

Przyjęto do druku:

18.01.2021

Opublikowano:

Luty 2021

Abstrakt: Artykuł stanowi biografię pisarza religijnego, urodzonego w Tarnowie, studiującego w Krakowie, we Włoszech i Niemczech, erudyty i duchownego Kaspra Cichockiego. Doszedł on do pewnych godności kościelnych (kanonik wileński, sandomierski, proboszcz trzech parafii), ale przede wszystkim zasłynął jako autor dwóch facji-skich tekstów. Oba powstały w obronie zakonu jezuitów, bardzo wówczas atakowanych za bezkompromisowość w zwalczaniu mieszkających w Polsce protestantów. Zwłaszcza drugie dzieło, „Alloquiorum Osieciensium”, stało się głośne w kraju i Europie, a ponieważ uderzało w osobę ówczesnego króla Anglii i Szkocji Jakuba I Stuarta, spotkało się z ostrą reakcją dyplomatyczną dworu londyńskiego, połączonej z żądaniem ukarania autora i publicznego spalenia jego dzieła.

Słowa kluczowe: Kasper Cichocki, reformacja, kontrreformacja, jezuita, Sandomierz, Tarnów

WPROWADZENIE

O ile w okresie renesansu był Tarnów centrum potężnego kompleksu dóbr ziemskich, dość znacznym ośrodkiem administracji kościelnej i siedzibą jednej chyba z ważniejszych szkół w diecezji krakowskiej, o tyle nie wydał w tym czasie imponujących osiągnięć uczonych czy nawet budzących zazdrość karierami duchownych. Dwór hetmana Jana Tarnowskiego przyciągał synów wielu rodzin szlacheckich (i mieszczańskich), dzięki czemu otwierały się przed nimi drogi urzędniczych karier, a krąg intelektualistów i humanistów związanych w mniejszym lub większym stopniu z osobą hetmana mógł bez wątpienia równać się z podobnym otoczeniem dworu królewskiego¹.

- 1 Podaję tylko niektóre z licznych publikacji na temat Tarnowa (nie wszystkie niestety wskazują na kluczową rolę hetmana dla rozwoju miasta): H. Dziechcińska, *Hetman Jan Tarnowski mecenas kultury*, [w:] *Jan Tarnowski hetman wielki koronny*, Tarnów 1999, s. 35–41; F. Herzig, J. Leniek, F. Leśniak, *Dzieje miasta Tarnowa*, Tarnów 1911; A. Niedojadło, *Goście zamku tarnowskiego*, „Rocznik Tarnowski”, 2007–2008, t. 12, s. 7–12; A. Niedojadło, *Hrabstwo Tarnowskie XVII–XVIII wieku. Dzieje społeczno-gospodarcze*, Tarnów 2011; A. Niedojadło, *Tarnów stolicą Hrabstwa Tarnowskiego w okresie złotego wieku w Polsce*, [w:] *Mundus verbi in honorem Sophiae Cygal-Krupa*, red. M. Pachowicz, K. Choinska, Tarnów 2012, s. 681–688; Z. Spieralski, *Jan Tarnowski 1488–1561*, Warszawa 1977; S. Wróbel, *Hetman*

O ile też wśród studentów Akademii Krakowskiej znaleźć można sporą liczbę pochodzących z Tarnowa chłopców, o tyle stopnie naukowe — od najniższego bakałarza zaczynając — zdobywała już tylko grupka. W latach 1500–1642 na 89 studiujących tarnowian, stopień bakałarza uzyskało zaledwie 25. Wśród tych, którzy mogli się cieszyć stopniami naukowymi, a z czasem osiągnęli pewną pozycję z wieku XVI warto wymienić dwóch — Adama Tussinusa, lekarza i astrologa, dydaktyka na Wydziale Filozoficznym Akademii Krakowskiej (zm. 1546) oraz Kaspra Cichockiego, duchownego i pisarza katolickiego². W XVII w. podobną postacią był Jan Rożeński, który w 1662 r. uzyskał bakalaureat sztuk wyzwolonych, zaś magisterium w roku 1664. Został profesorem Akademii Zamojskiej, a w 1667 kanonikiem tamtejszej kapituły kolegiackiej³. Można także wspomnieć studiującego w Akademii Krakowskiej Alberta Sowińskiego, który w latach 1607–1628 był przełożonym konwentu kanoników regularnych w Kraśniku⁴.

W ciągu kilku wieków K. Cichocki doczekał się licznych wspominków w zestawieniach bibliograficznych, większych opracowaniach poświęconych historii literatury polskiej czy wypisach źródłowych gromadzących podobne ślady w rozproszonych materiałach pochodzących także z innych krajów. Przez lata też narosło sporo wątpliwości dotyczących zarówno elementów biografii pisarza, jego kariery duchownej, a przede wszystkim autorstwa dwóch kluczowych jego prac. Niniejszy przyczynek ma zebrać znane elementy życia polemisty i zaprezentować kluczowe informacje o jego twórczości, także mogące wpływać szerzej na losy Rzeczypospolitej.

INFORMACJE BIOGRAFICZNE

Kasper Cichocki urodził się w Tarnowie w 1545 r. Jego ojciec, Stanisław, był mieszczaninem. Niektórzy starsi heraldycy i historycy przypisywali K. Cichockiemu pochodzenie szlacheckie⁵. Z braku źródeł nie da się określić bliżej ani stanu majątkowego jego ojca, ani profilu rzemiosła, bądź innych typowych dla mieszczan zajęć, którymi się zajmował. Brak źródeł nie pozwala odnieść się do początków jego edukacji. Zapewne uczęszczał do lokalnej szkoły kolegiackiej, korzystającej z dobrodziejstw bogatego patrona — hetmana Jana Tarnowskiego, który dla tej szkoły przygotował specjalną ordynację. Jej nauczycielami byli wykształceni uniwersytecko przedstawiciele lokalnych najczęściej rodzin. To tutaj K. Cichocki zapoznał się z elementami gramatyki,

---

Jan Tarnowski [w:] *Wielki Przewodnik. Tarnów. Stare Miasto*, Tarnów 1994, t. 1, s. 21–24; M. Smoła, *Hetman Jan Tarnowski w literaturze renesansu*, „Rocznik Tarnowski” 2001/2002, s. 5–23.

2 E. Ozorowski, *Cichocki Kasper (1545–1616)*, *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 1, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 329.

3 Z. Ruta, *Szkoły tarnowskie w XV–XVIII w.*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968, s. 51; F. Stopniak, *Dzieje kapituły zamojskiej*, Lublin 1962, s. 193.

4 K. Łatak, *Prepozyci prepozytury kraśnickiej kanoników regularnych laterańskich od fundacji do reformy w 1628 r.*, „Saeculum Christianum” t. XXIV (2017), s. 159–160.

5 *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez J. N. Bobrowicza*, Lipsk 1839, t. 3, s. 103–104.

początkami dialektyki, podstawami arytmetyki i śpiewu kościelnego, tu słuchał i być może czytał fragmenty dzieł klasyków literatury łacińskiej⁶.

Na dalszą jego edukację wpłynęły zapewne i zdolności, które ujawnił w pierwszych latach nauki, jak i patronat panów na Tarnowie. Już po śmierci hetmana (ten zakończył swój żywot 16 maja 1561 r. w Wiewiórcie k. Dębicy)⁷, zapisał się do metryki Akademii Krakowskiej, rozpoczynając studia w semestrze zimowym roku 1561/1562 za dziekanatu magistra Tomasza z Piotrkowa⁸. Przez dwa lata korzystał z pomocy materialnej ówczesnego prepozyta kapituły kolegiackiej w Tarnowie, Marcina Łyczki⁹, który wspierał również naukę swoich bratanków, Marcina i Rafała. Po kilku latach studiów w Krakowie związał się ze znaczącą we wschodniej Małopolsce rodziną Herburtów, która wydała kilku senatorów (m.in. biskupa przemyskiego i kasztelanów) czy niespokojnego usposobieniem pisarza i dyplomatę Jana Szczęsnego Herburtą. W latach 1567–1569 przerwał studia w Krakowie i wyjechał do Lipska jako preceptor młodego kasztelanica, Jana Herburtą. Panicz ten, choć syn katolika, studiował na uniwersytetach protestanckich, najpierw w Wittenberdze (w 1565), następnie w Lipsku (1567)¹⁰. Trudno dzisiaj przesądzić, jaki wpływ na późniejszą postawę K. Cichockiego miały kontakty z naukowym i teologicznym środowiskiem protestanckim w Niemczech. W tym okresie zdaje się być typowym dworzaninem bywającym na dworach znanych magnackich rodzin, być może zobowiązanym do służby zbrojnej. Znany jest (niedatowany) list K. Cichockiego do wykładowcy w Akademii Krakowskiej, Piotra Gorczyzna, w którym — nieco żartobliwie — zwraca uwagę na piękne dziewczęta i wyraża obawę przed wyjazdem „do Moskwy” (z tą właśnie pod koniec panowania króla Zygmunta Augusta Rzeczpospolita nieudolnie toczyła wojnę)¹¹.

K. Cichocki wrócił do kraju i w semestrze zimowym roku 1570/1571 uzyskał w Krakowie bakalaureat¹², rozpoczynając jednocześnie przewidziane w takim wypadku wykłady na Wydziale Filozoficznym¹³. Wkrótce zresztą je zakończył, ponownie

---

6 J. Krukowski, Z. Ruta, *Szkolnictwo i stosunki kulturalne w Tarnowie i regionie tarnowskim w okresie przedrozbiorowym*, [w:] *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*, [red.] F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1981, t. 1: *Czasy przedrozbiorowe*, s. 514, 516–518.

7 W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego*, Warszawa 1985, s. 303.

8 *Album studiosorum Universitatis Cracoviensis*, t. 3: 1551–1606, [wyd.] A. Chmiel, Kraków 1892, s. 42.

9 Ten zasłużony dla szkolnictwa tarnowskiego prałat w roku 1578 zapisał roczny dochód na utrzymanie trzech studentów w Akademii Krakowskiej. Fundacja zakładała, że po ukończeniu studiów młodzieńcy wrócą do Tarnowa podejmując tu obowiązki nauczycielskie w miejscowej szkole; zob. szerzej: Muzeum Okręgowe w Tarnowie, *Liber obligationum*, Rękopis nr 356.

10 J. Małecki, *Herburt Jan, Polski Słownik Biograficzny* [dalej PSB], [red.] K. Lepszy, t. 9, Wrocław-Warszawa-Kraków 1960–1961, s. 439–440.

11 *Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego*, [wyd.] T. Wierzbowski, t. 1, Warszawa 1900, s. 177 i n.

12 *Statuta nec non Liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate Studiorum Jagiellonica ab anno 1402 ad Annom 1849*, [ed.] J. Muczkowski, Cracoviae 1849, s. 209.

13 H. Barycz, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935, s. 452.

wyjeżdżając do Niemiec, tym razem na katolicki uniwersytet w Ingolstadt¹⁴. Po krótkim tu pobycie trafił na sześć lat na dwór prymasa Jakuba Uchańskiego¹⁵. Ów arcybiskup gnieźnieński, niegdyś dworzanin hetmana Jana Tarnowskiego, opowiadał się za porozumieniem z protestantami, potajemnie sprzyjał reformacji i rozluźnieniu zależności Kościoła katolickiego w Polsce od papieża. Należąc do bliskiego otoczenia króla Zygmunta Augusta rozważał wręcz powstanie polskiego kościoła narodowego (na wzór angielski)¹⁶. I w tym wypadku trudno określić wpływ wizji prymasa na późniejszą postawę K. Cichockiego. Tarnowianin opuścił jednak dwór arcybiskupi przed śmiercią Uchańskiego, co może świadczyć o ewentualnej niezgodności poglądów. Być może Cichocki szukał nowego patrona i to bliżej Krakowa, czy rodzinnego Tarnowa. Posiadając uniwersyteckie wykształcenie i pewne obycie w europejskich stosunkach został pisarzem w kancelarii podskarbiego nadwornego Jacka Młodziejowskiego¹⁷. Urzędnik ów, dysponując sporym majątkiem, zatrudniał na własne potrzeby wziętych artystów, skupował liczne dobra ziemskie i wspierał finansowo związanych ze swoją osobą ludzi¹⁸. Razem z dworem królewskim trafił K. Cichocki w wir wojny z Moskwą, uczestnicząc w wyprawach Stefana Batorego na Połock, Wielkie Łuki i Psków. Zapewne nie przebywał blisko obszaru działań wojennych, a w nieco odległym od granic Wilnie. Tu musiał nawiązać jakieś relacje z domem Radziwiłłów, wszedł także w kontakty z lokalnym kolegium jezuickim. Być może już wtedy krystalizowały się jego poglądy religijne.

Dzięki wsparciu J. Młodziejowskiego Cichocki podjął na nowo studia. Początkowo udał się do Wilna, gdzie uczył się w przekształconej z kolegium jezuickiego Akademii, zaś pod koniec 1584 r. trafił do Włoch. Tutaj, w Kolegium Rzymskim, słuchał m.in. wykładów jego rektora, jezuickiego teologa i kaznodziei, Roberta Bellarmina¹⁹. K. Cichocki w Rzymie nie wytrwał jednak zbyt długo. Brak środków i poważna choroba zmusiły go do powrotu do Polski. Być może wtedy dojrzała w nim myśl przyjęcia święceń duchownych, choć moment ten jest trudny do określenia²⁰. Ludwik Łętowski

14 P. Czapplewski, *Polacy na studiach w Ingolstadzie*, Poznań 1914, s. 23.

15 Zob. np. T. Wierzbowski, *Jakub Uchański arcybiskup gnieźnieński (1502–1581). Monografia historyczna*, Warszawa 1895, s. 694, 703, 706; zob. także: M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. 8, Kraków 1851, s. 242–243.

16 Zob. np. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 461.

17 *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, [red.] A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 129, 186.

18 Do grupy tej należał m.in. poeta Andrzej Zbylitowski, zob. Cz. Hernas, *Barok*, Warszawa 1999, s. 96–100; H. Kowalska, *Młodziejowski Jacek (Hiacynt)*, PSB, t. 21, s. 432–435.

19 H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia. 1440–1600*, Kraków 1938, [w:] „Archiwum Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce”, nr 4, s. 220–221.

20 Nie podają informacji o święceniach Cichockiego ani księgi święceń z lat 1573–1614, przechowywane w zasobie Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie [AKMK] (*Tempore archidiaconatus Stanisali Crassinski Cracovien[sis] archidiaconi Examinis ordinandoru[m] ab Anno Domini 1573 ad Anni Domini 1585 inclusive, pars prima*, [rks], [Eo 1]; *Tempore archidiaconatus R[evere]nd[i] d[omi]ni Stanislai*

sugeruje nawet, że mogło to nastąpić przed pojawieniem się K. Cichockiego na dworze prymasa J. Uchańskiego²¹, Wacław Urban podaje, że stało się to przed 1588 r.²², podobnie pisał Henryk Barycz²³, zaś Krzysztof Moskał stawia dość kategorycznie datę 1595²⁴.

W każdym razie przyjęcie święceń wiele mu ułatwiło, przynosząc życiową stabilizację i możliwość kariery duchownej. Pierwszym jego beneficjum była parafia św. Piotra w Sandomierzu. Uzyskał ją zapewne dzięki protekcji J. Młodziejowskiego, którego brat, Jan, był tam do 1572 r. proboszczem. Już wtedy miał też K. Cichocki związki z kapitułą kolegiacką w Sandomierzu, której przekazał znaczną część swego — pewnie bogatego — księgozbioru. Karierę duchowną ułatwiła mu również znajomość z rodziną Ostrogskich, nowych panów na Tarnowie, ale też kardynałem Grzegorzem Radziwiłłem, biskupem krakowskim, a wcześniej wileńskim. Spotkali się zapewne w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego, a może nawet w Rzymie, gdzie Radziwiłł również studiował. Jego przychylności zapewne mógł K. Cichocki zawdzięczać zgodę na objęcie kanonii mydłowskiej w kapitule kolegiackiej w Sandomierzu, co nastąpiło 7 marca 1595 r. Z czasem otrzymał jeszcze beneficjum w Górach i Samborcu, a dzięki osobistej protekcji króla Zygmunta III Wazy objął kanonię w kapitule katedralnej w Wilnie. Nie da się natomiast potwierdzić źródłowo objęcia przez K. Cichockiego kanonii krakowskiej²⁵. Błędnie również przypisuje K. Cichockiemu jedynie honorowy kanonikat w Sandomierzu i probostwo w Osieku, gdzie miałyby wybudować kościół Władysław Knapiński, autor biogramu Tarnowianina w Encyklopedii Kościelnej²⁶.

Jako duchowny K. Cichocki zachowywał się typowo — kumulował beneficja, w swoich parafiach utrzymywał wikariuszy, którzy zastępowali go w obowiązkach (w latach 1595–1607 udzielił prowizji do święceń Jakubowi Milewskiemu, Stanisławowi z Wysokich Gór, Adamowi Pątkowskiemu i Stanisławowi Barciowskiemu²⁷,

---

Crassinski Cracovien[sis] archidiaconi. Examinis ordinandorum ab initio Anni Domini 1586, [rks], [Eo 2]; Tempore archidiaconatus R[evere]ndi d[omi]ni Stanislai Crasinski Cracovien[sis] archidiaconi examinis ordinandu[m] ab initio an[ni] d[omi]ni 1597, [rks], [Eo 3], ani Księgi egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573–1614, oprac. i wstępem opatrzył Z. Pietrzyk, Kraków 1991, ani ciekawa praca Klerycy z ziem polskich, litewskich i pruskich święceni w Rzymie (XVI–pocz. XX w.), opracował S. Jujeczka, Wrocław 2018.

21 L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, Kraków 1853, t. 2, s. 116.

22 W. Urban, *Kasper Cichocki — najwybitniejszy pisarz kontrreformacji sandomierskiej*, „Rocznik Świętokrzyski”, t. 20, 1993, s. 131.

23 H. Barycz, *Cichocki Kasper*, PSB, t. 3, s. 21.

24 K. Moskał, *Cichocki Kasper*, [w:] *Encyklopedia Tarnowa*, [red.] A. Niedojadło, Tarnów 2010, s. 84–85.

25 Taka informacja, zob.: https://pl.wikipedia.org/wiki/Kasper_Cichocki [dostęp: 6 września 2020]; informację o objęciu kanonikatu krakowskiego przez K. Cichockiego podaje z powątpiewaniem L. Łętowski, *Katalog...*, dz. cyt., t. 2, s. 116.

26 W. Knapiński, *Cichocki Kasper*, [w:] *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 3, Warszawa 1874, s. 388. Błędne twierdzenie, jakoby Cichocki był proboszczem w Osieku, zob. także: <http://dawniekieleckie.pl/osiek-kosciol-parafialny/> [dostęp: 13.09.2020].

27 AKMK, Eo 2, s. 337; Eo 3, s. 6, 18, 28, 253, 265, 269, 270; AOff, t. 114, s. 1259–1260; Z. Pietrzyk, *Księgi...*, dz. cyt., s. 64, 218, 427, 433.

ale też dbał o swoje parafie. Np. dla kościoła św. Piotra w Sandomierzu ufundował organy, zaś przed 1604 r. odnowił świątynię i przyozdobił ją malowidłami. Jednak po jego śmierci zwrócono uwagę na konieczność remontu trzech z dziewięciu ołtarzy i dachu²⁸. W Sandomierzu opiekował się szkołą św. Piotra, współfundował jezuickie kolegium Gostomianum (1602) i klasztor benedyktynek (1615). Jako proboszcz w Górach założył bibliotekę parafialną, opiekował się lokalną, dość znaczącą szkołą i brał udział w nawracaniu kalwina, Zbigniewa Słupeckiego²⁹. Musiał cieszyć się zaufaniem kolejnych biskupów krakowskich, skoro powierzali mu określone zadania. Kardynał Jerzy Radziwiłł podczas wizytacji kanonicznej w 1595 polecił mu uporządkowanie i skatalogowanie biblioteki zgromadzonej w skarbcu kolegiaty (lub zakrystii mansjonarskiej) w Sandomierzu. Na jego też opinii opierał się kardynał pozwalając celebrować w kolegiacie sandomierskiej tylko tym duchownym, którzy wcześniej uzyskali aprobatę K. Cichockiego. To swoiste cenzurowanie obyczajów duchownych być może wykonywał i za kolejnych biskupów, skoro w 1604 r. biskup Bernard Maciejowski powierzył mu rozgrzeszanie w przypadkach zastrzeżonych dla biskupów³⁰. Podkreślano nie tylko jego gorliwość (osobiście sprawował liturgię w kolegiacie i kościele św. Piotra), ale także utrzymywanych przez niego wikariuszy³¹. Wiadomo też, że w 1615 r. — z polecenia biskupa Piotra Tylickiego — wprowadził do klasztoru w Sandomierzu benedyktynek³². Wydaje się prawdopodobne, że — w bliżej nieokreślonym czasie — pełnił obowiązki nauczyciela synów nowego pana na Tarnowie, ks. Konstantego Wasyla Ostrońskiego³³.

W swoim bogatym w podróże życiu zyskał znajomość języka łacińskiego, włoskiego i greckiego (w swoich utworach tylko sporadycznie używał języka polskiego), a przede wszystkim szeroką wiedzę o świecie i literaturze historycznej i religijnej, do której autorów wielokrotnie się odwoływał. Poziom jego wiedzy można sobie wyobrazić spoglądając na przywołanych autorów. W pierwszym z jego dzieł (o którym niżej) wspominał polemistów katolickich, Marcina Szyszkowskiego i Stanisława Reszkę, i historyków — Marcina Kromera i Macieja Strykowski, cytował pisarzy starochrześcijańskich, Optata, św. Augustyna, Cypriana, i późniejszych — św. Bernarda, prof. z Bazylei Konrada Lycostensisa, niderlandzkiego humanistę Justusa

28 AKMK, AV, t. 23, k. 3; t. 36, k. 3; *Acta actorum Capituli Sandomiriensis ab anno 1581* [z osobną paginacją], [w:] J. Wiśniewski, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926*, Radom 1926, s. 30.

29 A. Bastrzykowski, *Monografia historyczna parafii Góry Wysokie Sandomierskie*, Sandomierz 1936, s. 47–60, 132–134, 168, 172, 272.

30 W. Kowalski, *Duszpasterstwo parafialne w Sandomierzu u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, „*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*”, Folia, 21, *Studia Historica*, 3, 2004, s. 431–439.

31 AKMK, AV, t. 23, k. 3; *Acta actorum*, s. 35; zob. także: W. Urban, *Źródła do dziejów Reformacji w województwie sandomierskim*, [w:] *Dzieje Kielecczyzny w historiografii Polski Ludowej. Baza źródłowa*, [red.] Z. Guldon, M.B. Markowski, cz. 1, Kielce 1987, s. 52.

32 J. Wiśniewski, *Katalog...*, dz. cyt., s. 41–42.

33 S. Kardaszewicz, *Dzieje dawniejsza miasta Ostroga. Materiały do historii Wołynia*, Kraków-Warszawa 1913, s. 37.

Lipsiusa, działającego we Włoszech Eneasza Sylwiusza Piccolomini, portugalskiego teologa Hieronima Osoriusa, katolickiego teologa z Anglii Tomasza Stapletona, licznych teologów protestanckich — Marcina Lutra, Konrada Schlussemburga, Jana Kalwina, Teodora Bezę, a także jezuitów — Antoniego Possevino i Jakuba Gretsera. Drugie z dzieł K. Cichockiego zawiera jeszcze więcej dowodów uczoności. Pisarz przywołał w nim pisarzy starożytnych, także chrześcijańskich — Klemens Aleksandryjski, Cyceon, Valerius Maximus, Aelius Spartianus, Tertulian, św. Augustyn, św. Bazyli, Horacy, Wergiliusz, Plaut, Boecjusz, Swetoniusz, Józef Flawiusz czy Sokrates. Wykorzystał teksty pisarzy średniowiecznych — św. Grzegorza, Hieronima Garimbertusa, greckiego historyka Choniatasa Nicetasa, Zonarasa i Suidasa, a także renesansowych — Petrarki, Franciszka Poggio, Marka Sabellico, Jana Pontanusa, Antoniego Muretusa, Karola Sigoniusza, Alberta Krantza, szkockiego historyka Hektora Boethiusa, Niemca Wawrzyńca Suriusa, Anglika Wilehlma Gifforda (Reginaldusa), Francuzów Gilberta Genebrardusa i Augeriusa Busbequiusa, Niemców Jana Kuspianina i Kaspra Bruschiusa, Morawianina Jana Dubraviusa, Portugalczyka Hieronima Osoriusa, Włochów — Eneasza Sylwiusza Piccolomini, Jana Egnatiusa, Pawła Giovia, Justusa Lipsiusa z Niderlandów, a także Ludwika Vives i Filipa Graetera. Z polskich autorów wykorzystał teksty Stanisława Sarnickiego i Marcina Kromera. Musi imponować i dobór autorów, i ich mnogość, a więc znajomość szeroko rozumianego piśmiennictwa europejskiego. To stawia K. Cichockiego w rzędzie wielkich erudytów i dowodzi znajomości języków. Jak zauważa W. Urban, pisał piękną, choć trudną łaciną³⁴.

Wyrósł K. Cichocki na obrońcę jezuitów. Czy była to oczywista dla niego postawa duchownego (co przecież u przedstawicieli tego stanu wcale nie było regułą), czy może dojrzewał do niej pod wpływem obserwacji, studiów, bądź lektury, tego się wprost określić nie da. Współpracował z byłym dysydentem, Hieronimem Gostomskim, który w 1602 r. ufundował kolegium jezuickie (zwane Collegium Gostomianum), wzniesione z czasem na terenie parafii św. Piotra, którą kierował K. Cichocki. Ten zaś, zapewne w porozumieniu z fundatorem i biskupem krakowskim, B. Maciejowskim, w 1603 r. podległy sobie kościół św. Piotra w Sandomierzu przekazał jezuitom. W 1614 r. oddał również jezuitom kierowaną przez siebie parafię w Samborcu³⁵.

TWÓRCZOŚĆ I JEJ ECHA

Zakon, sprowadzony do Polski przez kardynała Hozjusza, stał się głównym orężem Kościoła katolickiego służącym walce z rozwijającą się żywiołowo w II poł. XVI w. reformacją. Stąd też jezuita stali się obiektem poważnej krytyki opartej choćby na przesłankach historycznych (porównywano ich do zniechęconych już wtedy w Polsce Krzyżaków). W 1609 r. ukazało się drukiem drugie wydanie anonimowego

34 W. Urban, *Kacper Cichocki...*, dz. cyt., s. 132, 140.

35 J. Wiśniewski, *Katalog...*, dz. cyt., s. 41–42.

paszkwila potępiającego zakonników pt. *Consilium de recuperanda pace*³⁶. Na tę właśnie publikację swoją pracą odpowiedział K. Cichocki, wydając w 1611 r. w drukarni Andrzeja Piotrkowczyka dziełko *Anatomia consilii editi de stabilienda pace Regni Poloniae Iesuitis pulsus*. Zadedykował je Janowi Gostomskiemu, synowi Hieronima, z którym wspólnie tworzył kolegium jezuickie w Sandomierzu. Adresat dedykacji służył jako opiekun jezuitów w Warszawie, Lublinie, Krakowie, Poznaniu i Sandomierzu. Być może polskim tłumaczeniem tego tekstu było dziełko *Rozbiór rady danej do ustalenia pokoju Polski wypędziwszy jezuitów*, wydane w Krakowie również w 1611 r.³⁷

Podzielił ją na pięć części: I – obalenie tezy anonima, II – obalenie kalumnii rzucanych na zakon, III – udowodnienie, że użyte przez niego argumenty są fałszywe, IV – ukazanie złej woli anonima, V – w której ukazał jego głupotę³⁸. W dodatku do głównego tekstu Cichocki szeroko rozwodził się nad wyższością stanu duchownego nad świeckim, a także zależnością władzy świeckiej od papieżstwa. Przywołał postać papieża Grzegorza VII, który zasłynął jako zwycięski rywal króla Niemiec Henryka IV. Jeszcze dalej zaś zawarł pochwałę języka łacińskiego w Polsce, zwracając uwagę, że posługiwali się nim – a dostrzegali to cudzoziemcy – nawet *vulgares homines*, czyli zwykli ludzie.

O ile powyższy traktat został przychylnie przyjęty przez jezuitów, jako że bronił ich dobrego imienia, o tyle drugi stał się – zapewne niezamierzenie – przyczyną poważnego dyplomatycznego skandalu. W 1615 r. w krakowskiej drukarni Bazylego Skalskiego³⁹ ukazała się druga praca Cichockiego pod iście barokowym już tytułem *Alloquiorum Osiecensium sive variarum familiarium sermonum libri quinque ... Ad laudem Dei omnipotentis. Ad consolationem Catholicorum et confusionem omnium, quotquot sunt, Haereticorum et Schismaticorum*⁴⁰. Już tytuł sugeruje jej wewnętrzną konstrukcję. Kolejne księgi zawierają relację rozmów autora z proboszczem w Osieku, ks. Wojciechem Kochlewskim, niegdyś sekretarzem królewskim, oraz niejakim Marciszowskim, którego W. Urban utożsamia z lekarzem, Wojciechem Marciszewskim, potwierdzonym jako student nacji polskiej w Padwie w 1605 r.⁴¹ Czy może chodzić o inną postać? W tekście rozmów ani raz nie pada imię drugiego z interlokutorów K. Cichockiego. On sam był proboszczem i kanonikiem w Sandomierzu. Wspomniałem już wcześniej, że posiadał również probostwo w Samborcu, miejscowości położonej przy drodze mię-

36 *Bibliografia Literatury Polskiej - Nowy Korbut*, [dalej?]: *Nowy Korbut*, t. 2: *Piśmiennictwo Staropolskie*, Warszawa 1964, s. 91.

37 K. Estreicher, *Bibliografia polska*, Kraków 1896, t. 14: *Literatura staropolska*, t. 3, s. 266.

38 K. Cichocki, *Anatomia consilii...*, dz. cyt., Kraków 1611, s. 12, 14–15, 18–20, 33, 82–84.

39 Zob. szerzej: J.S. Bandtkie, *Historia Drukarń Krakowskich, od zaprowadzenia druków do tego miasta aż do czasów naszych wiadomością o wynalezieniu sztuki drukarskiej poprzedzona*, Kraków 1815, s. 449–50.

40 *Nowy Korbut*, t. 2: *Piśmiennictwo staropolskie*, s. 91.

41 Zob. szerzej: A. Boniecki, *Herbarz polski*, Warszawa 1910, t. 10, s. 292; K. Cichocki, *Alloquiorum...*, dz. cyt., s. 27, 351; F. Giedroyc, *Źródła biograficzno-bibliograficzne do dziejów medycyny w dawnej Polsce*, Warszawa 1911; W. Urban, *Kacper Cichocki...*, dz. cyt., s. 133; J. Wiśniewski, *Dekanat sandomierski*, Radom 1915, cz. 1, s. 124–125;

dzy Sandomierzem i Osiekiem. Proboszczem leżącej po drugiej stronie Wisły parafii w Czerminie (połączonej z Osiekiem drogą i przeprawą przez Wisłę w okolicach Pacanowa) był ks. Krzysztof Marciszewski, poświadczony źródłowo w latach 1607–1608⁴². Według H. Barycza rozmowy w Osieku toczyły się w 1611 r. (z drobnymi wstawkami odnoszącymi się do roku 1614). Stąd możliwa jest obecność tego Marciszewskiego w Osieku, gdzie przez kilka dni dyskutował z gospodarzem, ks. W. Kochlewskim, i kanonikiem K. Cichockim z Sandomierza. Pośrednim potwierdzeniem tej interpretacji jest fakt, że Czermin był własnością Hieronima Gostomskiego, wojewody poznańskiego i starosty sandomierskiego, który w początku XVII w. przekazał wieś na własność jezuitom, czyniąc ją podstawą fundacji kolegium jezuickiego w Sandomierzu, tzw. Collegium Gostomianum⁴³. K. Cichocki uczestniczył w rozmowach o utworzeniu tej instytucji, więc zapewne też znał proboszcza czermińskiego. Oczywiście, w żaden sposób nie przesądzam o takim składzie personalnym spotkania na plebanii w Osieku, ale jest to skądinąd ciekawy wątek rozmów, po których powstały *Alloquia* Cichockiego.

Treść rozmów na osieckiej plebanii W. Urban tematycznie podzielił następująco: Księga I odnosiłaby się do kwestii ogólnych, stanowiąc wprowadzenie do książki z odwołaniem do ideologii reformacyjnej i kontrreformacyjnej. Księga II ilustruje sytuację w Polsce wobec trwającego konfliktu religijnych reformatorów i ich przeciwników. Księga III to obraz Europy na przełomie XVI i XVII w. W Księdze IV rozmówcy odnosili się do sytuacji plebejów, zaś w V poruszyli zagadnienia życia towarzyskiego⁴⁴. Książka napisana została żywym, eleganckim językiem (oczywiście łacińskim), a w lekkiej formie relacji z rozmów przemycala cenne treści odnoszące się do współczesnych problemów społecznych w Polsce. Co ważne, jej druk był możliwy dzięki wsparciu opata koprzywnickiego, Hieronima Ossolińskiego, któremu zresztą swą książkę K. Cichocki dedykował.

Wobec postępującej wówczas wyraźnie kontrreformacji i zdecydowanej postawie wychowanego na ultrakatolika króla Zygmunta III Wazy, niektóre stwierdzenia K. Cichockiego można uznać wręcz za łagodne. Przy okazji rozmowy o pasiece w Osieku, ks. kanonik przeszedł zgrabnie do ludzi twierdząc, że heretykom nie brakuje zalet, a nawet, że należy się z nimi obchodzić ostrożnie — nie podchodzić jako do wilków, a raczej jak do zbłąkanych owiec. Tym razem bronił nawet Erazma z Rotterdamu (którego gorzej ocenił w *Anatomii*). Do najwybitniejszych pionierów protestantyzmu w Polsce zaliczył Stanisława Stadnickiego, Hieronima Ossolińskiego (zm. w 1576 r.), Marcina i Piotra Zborowskich, Firlejów, a nawet patrona swojego ojca, hetmana Jana Amora Tarnowskiego. Szczególnie cenne wydają się rozważania K. Cichockiego na temat szlachectwa, w których uwidocznili myśl kanonika

---

42 AKMK, Eo 3, s. 302, 310, 315, 321, 324; AOff, t. 115, s. 410; Z. Pietrzyk, *Księgi...*, dz. cyt., s. 124, 411.

43 O historii tej szkoły zob.: W. Białousz, *Dzieje szkoły jezuickiej w latach 1602–1773*, [w:] *Collegium Gostomianum. Dzieje szkoły w Sandomierzu*, t. 1, Sandomierz 2002.

44 Za: W. Urban, *Kacper Cichocki...*, dz. cyt., s. 133.

krakowskiego Jana Focha, wywodzącego się z rodziny plebejskiej zbiegłej ze Szkocji. Rozwodził się nad trudną sytuacją polskiego handlu, którym zajmowała się szlachta, „strzelby swe” kierując „nie przeciw wrogom, lecz do wnętrza państwa”⁴⁵. Uważał, że to chrześcijaństwo ustaliło pogląd, iż szlachectwo jest nieważne bez cnoty. Twierdził, że przy nadawaniu godności kościelnych nie należy zważać na szlachectwo, wskazując na pochodzących z „niskiego stanu” Stanisława Hozjusza czy Marcina Kromera. Uważał, że plebejów należy podnosić za zasługi do wyższego stanu. W takich choćby poglądach K. Cichockiego H. Barycz upatrywał jego mieszczańskiego pochodzenia.

Wydaje się jednak, że największe wrażenie, zarówno w Polsce, jak i za granicą, wywarła treść rozdziałów od drugiego do siódmego Księgi III, w których K. Cichocki odniósł się do koronowanych głów panujących w Anglii w XVI i na początku XVII w. Poddał krytyce osobę Elżbiety I, protoplastów panującego w Szkocji i Anglii Jakuba VI (I), któremu zresztą zarzucał wiarołomstwo i ojcobójstwo, a przy okazji porównał do tyrań Phalaridesa, Nerona, Domicjana, Maksimiana i Juliana Apostaty. Autor określił króla jako prześladowcę, zdradzieckiego wroga i bluźnierczego Antychrysta, a także kwestionował jego prawa do tronu, zaprzeczył „mu prawa do liczenia się między królami i władcami chrześcijańskimi i mianuje go heretykiem, apostatą, tyranem, zasługującym na potępienie”⁴⁶.

Książka, wydana zapewne w początkach 1615 r., musiała stać się dość głośną w Polsce, zarówno w kręgach katolickich, jak i protestanckich, skoro jej echa dotarły bardzo szybko do Londynu i wywołały tu niezwykłą konsternację. Już 28 lipca tego roku król Jakub udzielił pełnomocnictw swojemu posłowi, Johnowi Dickensonowi, który miał na dworze Zygmunta III zabiegać, by „występni [autor, adresat dedykacji i wydawca] za ogromem swej zbrodni podlegli karze, by książka owa zbrodnicza zakazana została, a wszystkie jej egzemplarze publicznie na rynku spalonymi były”⁴⁷.

Żądanie angielskiego monarchy zostało sformułowane w niefortunnym dla Rzeczypospolitej momencie. Państwo polsko-litewskie zaangażowane było w przebiegającą ze zmiennym szczęściem wojnę z Moskwą, trwała również wojna ze Szwecją, której władca, Karol IX Sudermański, bezpardonowo walczył z Rzeczpospolitą o Inflanty. Zygmunt III zamierzając zdobyć tron moskiewski paktował ze Szwedami w Szczecinie, a pośrednikiem w negocjacjach była właśnie król Anglii, Jakub Stuart. Dickenson zagroził, że jego władca nie podejmie się dyplomatycznego pośrednictwa,

---

45 K. Cichocki, *Alloquiorum...*, dz. cyt., s. 365–367.

46 A. Kraushar, *Poselstwo Dickensona do Zygmunta III w sprawie książki uwłaczającej domowi Stuartów (1615 r.)*, „Przegląd Historyczny”, R. 9, 1909, nr 1, s. 59–60. Zob. także: J. Tazbir, *Elżbieta I Tudor w opinii staropolskiej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. 34, 1989, s. 49–70.

47 J.U. Niemcewicz, *Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz listami oryginalnymi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym*, Warszawa 1839, t. 2, s. 347. Zob. także: F. Siarczyński, *Obraz wieku panowania Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego, czyli obraz stanu, narodu i kraju*, Poznań 1843, t. 1, s. 30–32. Że podobne żądania cenzurowania treści ówczesnych publikacji nie były odosobnione świadczy: P. Buchwald-Pelcowa, *Cenzura w dawnej Polsce. Między prasą drukarską a stosem*, Warszawa 1997.

dopóki Zygmunt III nie ukaże Kaspra Cichockiego. Wydaje się, że — może niechcący — pochodzący z Tarnowa religijny polemista stał się przyczyną międzynarodowych kłopotów Rzeczypospolitej.

Posłuchanie na królewskim dworze w Warszawie miało miejsce 8 października 1615 r., tego samego dnia odpowiedzi na żądanie Anglików udzielił kanclerz wielki koronny Feliks Kryski. Było to wystąpienie iście mistrzowskie. Czy łagodność tej odpowiedzi K. Cichocki zawdzięczał dawnej (z czasów włoskich) znajomości z obecnym kanclerzem, czy może osobie samego Zygmunta III, który kategorycznie bronił praw katolicyzmu, a może obu tym okolicznościom, dzisiaj rozstrzygnąć się nie da. Kanclerz odpowiedział, że polski monarcha potępia te fragmenty dzieła, które dotyczą króla Jakuba i jego przodków z domu Stuartów, jako że nie mają nic wspólnego z religią. Ponieważ jednak autor należy do stanu duchownego, król nie ma żadnego prawa, aby go ukarać. Zaznaczył jednak, że polski monarcha zobowiązał się przekazać sprawę biskupowi krakowskiemu, jako zwierzchnikowi autora „z upomnieniem, aby zuchwałe obelgi, przeciw Najjaśniejszemu Królowi Wielkiej Brytanii skierowane, zatamować i usunąć polecił i surową karą dotknął pisarza, by takim przykładem odstraszyć innych od podobnych zuchwałych czynów”. Opat koprzywnicki w ogóle został uwolniony od jakiegokolwiek kary, zaś drukarza „poleci Jego Królewska Mość, aby magistrat miejscowy według przepisów prawa go ukarał”⁴⁸.

Franciszek Siarczyński w początkach XIX w. napisał, że jeden z egzemplarzy książki został rzeczywiście publicznie spalony, zapewne na warszawskim rynku⁴⁹. To musiało sprawić, że wielu ją posiadających ukryło swe egzemplarze i jeszcze pod koniec XIX w. dzieło to uchodziło za bardzo rzadkie⁵⁰. Z drugiej strony publikacje K. Cichockiego trafiły w ręce różnych odbiorców. Znalazły się więc choćby w bibliotekach kościelnych w Płocku czy opactwie cystersów w Szczyrzycu⁵¹. Zagadnienie to, zwłaszcza w kontekście bibliotek prywatnych, wymaga oczywiście szerokich badań, ale wiadomo, że posiadał je w swoim księgozborze np. Piotr Kliszewski, lubelski lekarz i mieszczanin⁵².

Sam K. Cichocki nie doczekał ewentualnych upomnień biskupich, ponieważ zmarł w 1616 r. Dokładna data śmierci nie jest znana. Szymon Starowolski w swoim *Setniku pisarzy polskich* podał informację, że zmarłego prałata pochowano w kościele

---

48 A. Kraushar, *Poselstwo...*, dz. cyt., s. 63–64.

49 F. Siarczyński, *Obraz wieku panowania Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego zawierający opis osób żyjących pod jego panowaniem, znamienitych przez swe czyny pokoju i wojny [...] porządkiem abecadła ułożony*, Lwów 1828, t. 1, s. 75–76.

50 K. Estreicher, *Bibliografia...*, dz. cyt., t. 14, s. 265. Zob. także: A. Jocher, *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, od wprowadzenie do niej druku po rok 1830*, Wilno 1857, s. 538.

51 J.M. Marszalska, *Biblioteka opactwa Cystersów w Szczyrzycu do końca XIX stulecia. Dziedzictwo wieków*, Tarnów 2007, s. 214; W. Graczyk, J.M. Marszalska, *Księgi rękopiśmienne i stare druki w zbiorach biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Z dziejów kultury polskich bibliotek kościelnych w dawnych wiekach*, Kraków 2010, s. 184.

52 E. Torój, *Inwentarze księgozborów mieszczan lubelskich z lat 1591–1678*, Lublin 1997, s. 79.

św. Piotra, quae curationis eius fuerat⁵³. Ten sam Starowolski informacji o ewentualnym jego nagrobku czy epitafium już nie podał, choć trudno sobie wyobrazić, by takowego nie było⁵⁴.

Aż do lat trzydziestych XX w., do czasu ustaleń Henryka Barycza, większość badaczy i wydawców uważała, że K. Cichocki nie był autorem wspomnianych dzieł. Przypisywano je, nawet w kręgach historyków jezuitów, członkowi tego zakonu, Kasprowi Sawickiemu (1552–1620). Nawet autor biogramu tegoż pisarza, również religijnego polemisty, Ludwik Grzebień, znany badacz dziejów zakonu jezuitów, przypisuje mu autorstwo *Anatomii* i sugeruje współautorstwo rozmów osieckich⁵⁵.

Do głośnej interwencji króla angielskiego Jakuba I Stuarta nawiązuje współczesna powieść historyczna Jerzego Limona pt. *Młot na poetów albo Kronika ściętych głów* (2014), której autor poddał „refleksji warsztat historyka, czyli problem gromadzenia, opracowywania, przechowywania i konstruowania narracji w oparciu o źródła historyczne”⁵⁶. Znalazło się w niej miejsce i dla monarchów, dyplomatów i oczywiście autora, K. Cichockiego. Współczesne opracowania naukowe w bardzo różny sposób traktują zarówno osobę K. Cichockiego, jak i jego twórczość. W jednych nie bywa w ogóle zauważany, nawet w kontekście związków literackich Polski i Anglii w okresie nowożytnym⁵⁷, w innych pojawia się jako przykład cenzury publikacji⁵⁸.

Dla zamknięcia tematu dorobku K. Cichockiego warto jeszcze dopowiedzieć, że przypisywano mu autorstwo tekstu *Proteus Abo Odmieniec* (z 1564 r.)⁵⁹, choć wywołana na ten temat dyskusja historyków literatury wersję tę raczej odrzuciła⁶⁰.

POSTULATY BADAWCZE I ZAKOŃCZENIE

Wart pewnie analizy jest wątek ewentualnych związków Cichockiego z Tarnowem już w czasach jego kariery w Sandomierzu. Lokalne źródła (zachowane we fragmentach księgi chrztów) nie wspominają jego ewentualnej posługi w tarnowskiej kolegiacie⁶¹.

---

53 S. Starowolski, *Scriptorum Polonicorum hecatontas, seu centum illustrium Poloniae scriptorum elogia et vitae*, Francforti 1625, s. 100.

54 S. Starowolski, *Monumenta Sarmatarum, via Universal carnis ingressorum*, Cracoviae 1655.

55 L. Grzebień, *Sawicki Kasper*, PSB, t. 35, s. 324–326.

56 E. Konończuk, *Figury prze-pisywania historii. Teoria narracji historycznej Jerzego Limona*, <http://dx.doi.org/10.18778/8088-214-0.03> [dostęp: 1 września 2020].

57 M. Hanusiewicz-Lavalle, *W stronę Albionu. Studia z dziejów polsko-brytyjskich powiązań literackich w okresie nowożytnym*, Lublin 2017.

58 T. Bela, C. Calma, J. Rzegocka, *Publishing Subversive Texts in Elizabethan England and the Polish-Lithuanian Commonwealth*, Leiden 2016, s. 37.

59 J. Starnawski, *Na tropie rozwiązania zagadki autorstwa „Proteusa abo Odmienca” z r. 1564*, „Pamiętnik Literacki”, XLVII, 1956, z. 2, s. 456;

60 T. Witczak, *O złudnym tropie autorstwa „Proteusa abo Odmienca” (1564)*, „Pamiętnik Literacki”, XLVIII, 1957, nr 2, s. 505–510.

61 Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, *Liber antiquissimus Natorum, Baptisatorum [...] ab anno 1579 usque 1596*, [rks]. Następne zachowane zaczynają się już po śmierci Cichockiego.

Czy przyjeżdżał do swojego rodzinnego miasta? Czy utrzymywał kontakty z ewentualnymi krewnymi?

Wydaje się, że warto przypominać takie postaci, jak Kasper Cichocki. Pochodząc z Tarnowa, słał jezuitów, którzy do miasta nad Białą nigdy nie trafili. Jest doskonałym przykładem znakomicie wykształconego człowieka, śmiało można powiedzieć — nietuzinkowego erudyty, który władał znakomicie piórem, rozczytując się w literaturze starożytnej, korzystając z bogatego dorobku ojców Kościoła, pisarzy katolickich i protestanckich. Ujawnił z jednej strony bezkompromisowość służącą obronie zakonu jezuitów, z drugiej nie wahał się kategorycznie oceniać współczesnych wydarzeń, także dziejących się poza granicami Rzeczypospolitej. Wyrósł na zapomnianego w pewnym momencie płomiennego polemistę, który przecież trafnie oddawał atmosferę kryzysu reformacji, płał się w swoistej tęsknocie za wygodnym „żywotem człowieka poczciwego”, rozprawiał o cudowności stołu i ucztowania, pozostawiając nam obraz społeczeństwa szlacheckiego i środowiska duchownych z pierwszego okresu panowania Zygmunta III Wazy.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Diecezjalne w Tarnowie

Liber antiquissimus Natorum, Baptisatorum [...] ab anno 1579 usque 1596, [rks]

Archiwum Kurii Metropolitarnej w Krakowie

Acta Officialia, t. 114; t. 115.

Acta Visitationis, t. 23; t. 36;

Tempore archidiaconatus Stanislai Crassinski Cracovien[sis] archidiaconi Examinis ordinandoru[m] ab Anno Domini 1573 ad Anni Domini 1585 inclusive, pars prima, [rks];

Tempore archidiaconatus R[evere]nd[i] d[omi]ni Stanislai Crassinski Cracovien[sis] archidiaconi. Examinis ordinandorum ab initio Anni Domini 1586, [rks];

Tempore archidiaconatus R[evere]ndi d[omi]ni Stanislai Crasinski Cracovien[sis] archidiaconi examinis ordinandoru[m] ab initio an[ni] d[omi]ni 1597, [rks].

Muzeum Okręgowe w Tarnowie

Liber obligationum, rękopis nr 356.

Źródła drukowane

Acta actorum Capituli Sandomiriensis ab anno 1581 [z osobną paginacją], [w:] J. Wiśniewski, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926*, Radom 1926.

Album studiosorum Universitatis Cracoviensis, t. 3: 1551–1606, [wyd.] A. Chmiel, Kraków 1892. Boniecki A., *Herbarz polski*, Warszawa 1910, t. 10.

Cichocki K., *Alloquiorum Osiecensium sive variarum familiarium sermonum libri quinque ... Ad laudem Dei omnipotentis. Ad consolationem Catholicorum et confusionem omnium, quotquot sunt, Haereticorum et Schismaticorum*, Kraków 1615.

Cichocki K., *Anatomia consilii editi de stabilienda pace Regni Poloniae Iesuitis pulsus*, Kraków 1611.

Giedroyc F., *Źródła biograficzno-bibliograficzne do dziejów medycyny w dawnej Polsce*, Warszawa 1911.

- Herbarz polski Kaspra Niesieckiego powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez J. N. Bobrowicza*, Lipsk 1839, t. 3.
- Księgi egzaminów do święceń w diecezji krakowskiej z lat 1573–1614*, oprac. i wstępem opatrzył Z. Pietrzyk, Kraków 1991.
- Materiały do dziejów piśmiennictwa polskiego*, [wyd.] T. Wierzbowski, t. 1, Warszawa 1900.
- Statuta nec non Liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate Studiorum Jagiellonica ab anno 1402 ad Annum 1849*, [ed.] J. Muczkowski, Cracoviae 1849.

Opracowania

- Bandtkie S., *Historia Drukarń Krakowskich, od zaprowadzenia druków do tego miasta aż do czasów naszych wiadomości o wynalezieniu sztuki drukarskiej poprzedzona*, Kraków 1815.
- Barycz H., *Cichocki Kasper*, PSB, t. 3, s. 21–22.
- Barycz H., *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935.
- Barycz H., *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia. 1440–1600*, Kraków 1938, [w:] „Archiwum Komisji do Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce”, nr 4.
- Bastrzykowski A., *Monografia historyczna parafii Góry Wyokie Sandomierskie*, Sandomierz 1936.
- Bela T., Calma C., Rzegocka J., *Publishing Subversive Texts in Elizabethan England and the Polish-Lithuanian Commonwealth*, Leiden 2016.
- Białousz W., *Dzieje szkoły jezuickiej w latach 1602–1773*, [w:] *Collegium Gostomianum. Dzieje szkoły w Sandomierzu*, t. 1, Sandomierz 2002.
- Bibliografia Literatury Polskiej — Nowy Korbut*, [dalej: *Nowy Korbut*], t. 2: *Piśmiennictwo Staropolskie*, Warszawa 1964.
- Buchwald-Pelcowa P., *Cenzura w dawnej Polsce. Między prasą drukarską a stosem*, Warszawa 1997.
- Czaplewski P., *Polacy na studiach w Ingolstadzie*, Poznań 1914.
- Dworzaczek W., *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego*, Warszawa 1985.
- Dziechcińska H., *Hetman Jan Tarnowski mecenas kultury*, [w:] *Jan Tarnowski hetman wielki koronny*, Tarnów 1999, s. 35–41.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, Kraków 1896, t. 14: *Literatura staropolska*, t. 3.
- Graczyk W., Marszalska J.M., *Księgi rękopiśmienne i stare druki w zbiorach biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. Z dziejów kultury polskich bibliotek kościelnych w dawnych wiekach*, Kraków 2010.
- Grzebień L., *Sawicki Kasper*, PSB, t. 35, s. 324–326.
- Hanusiewicz-Lavalle M., *W stronę Albionu. Studia z dziejów polsko-brytyjskich powiązań literackich w okresie nowożytnym*, Lublin 2017.
- Hernas Cz., *Barok*, Warszawa 1999.
- Herzig F., Leniek J., Leśniak F., *Dzieje miasta Tarnowa*, Tarnów 1911.
- Jocher A., *Obraz bibliograficzno-historyczny literatury i nauk w Polsce, od wprowadzenia do niej druku po rok 1830*, Wilno 1857.
- Kardaszewicz S., *Dzieje dawniejsza miasta Ostroga. Materiały do historii Wołynia*, Kraków-Warszawa 1913.
- Klerycy z ziem polskich, litewskich i pruskich święceni w Rzymie (XVI–pocz. XX w.)*, opracował S. Jujeczka, Wrocław 2018.
- Knapiński W., *Cichocki Kasper*, [w:] *Encyklopedia kościelna Nowodworskiego*, t. 3, Warszawa 1874, s. 388.
- Kowalska H., *Młodziejowski Jacek (Hiacynt)*, PSB, t. 21, s. 432–435.

- Kowalski W., *Duszpasterstwo parafialne w Sandomierzu u schyłku XVI i w pierwszej połowie XVII wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”, Folia, 21, Studia Historica, 3, 2004, s. 431–439.
- Kraushar A., *Poselstwo Dickensona do Zygmunta III w sprawie książki uwłaczającej domowi Stuartów (1615 r.)*, „Przegląd Historyczny”, R. 9, 1909, nr 1, s. 54–68.
- Krukowski J., Ruta Z., *Szkolnictwo i stosunki kulturalne w Tarnowie i regionie tarnowskim w okresie przedrozbiorowym*, [w:] Tarnów. Dzieje miasta i regionu, [red.] F. Kiryk, Z. Ruta, Tarnów 1981, t. 1: Czasy przedrozbiorowe, s. 503–574.
- Łatak K., *Prepozyci prepozytury kraśnickiej kanoników regularnych laterańskich od fundacji do reformy w 1628 r.*, „Saeculum Christianum”, t. XXIV (2017), s. 139–161.
- Łętowski L., *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, Kraków 1853, t. 2.
- Małecki J., *Herburt Jan*, *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB], [red.] K. Lepszy, t. 9, Wrocław-Warszawa-Kraków 1960–1961, s. 439–440.
- Marszalska J.M., *Biblioteka opactwa Cystersów w Szczyrzycu do końca XIX stulecia. Dziedzictwo wieków*, Tarnów 2007.
- Moskal K., *Cichocki Kasper*, [w:] *Encyklopedia Tarnowa*, [red.] A. Niedojadło, Tarnów 2010, s. 84–85.
- Niedojadło A., *Goście zamku tarnowskiego*, „Rocznik Tarnowski”, 2007–2008, t. 12, s. 7–12.
- Niedojadło A., *Hrabstwo Tarnowskie XVII–XVIII wieku. Dzieje społeczno-gospodarcze*, Tarnów 2011.
- Niedojadło A., *Tarnów stolicą Hrabstwa Tarnowskiego w okresie złotego wieku w Polsce*, [w:] *Mundus verbi in honorem Sophiae Cygal-Krupa*, red. M. Pachowicz, K. Choińska, Tarnów 2012, s. 681–688.
- Niemcewicz J.U., *Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce z rękopismów, tudzież dzieł w różnych językach o Polsce wydanych, oraz listami oryginalnemi królów i znakomitych ludzi w kraju naszym*, Warszawa 1839, t. 2.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Ozorowski E., *Cichocki Kasper (1545–1616)*, *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 1, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 329.
- Ruta Z., *Szkoły tarnowskie w XV–XVIII w.*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968.
- Siarczyński F., *Obraz wieku panowania Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego, czyli obraz stanu, narodu i kraju*, Poznań 1843, t. 1.
- Siarczyński F., *Obraz wieku panowania Zygmunta III, króla polskiego i szwedzkiego zawierający opis osób żyjących pod jego panowaniem, znamienitych przez swe czyny pokoju i wojny [...] porządkiem abecadła ułożony*, Lwów 1828, t. 1.
- Smola M., *Hetman Jan Tarnowski w literaturze renesansu*, „Rocznik Tarnowski” 2001/2002, s. 5–23.
- Spierski Z., *Jan Tarnowski 1488–1561*, Warszawa 1977.
- Starnawski J., *Na tropie rozwiązania zagadki autorstwa „Proteusa abo Odmieńca” z r. 1564*, „Pamiętnik Literacki”, XLVII, 1956, z. 2.
- Starowolski S., *Monumenta Sarmatarum, via Universal carnis ingressorum*, Cracoviae 1655.
- Starowolski S., *Scriptorum Polonicorum hecatontas, seu centum illustrium Poloniae scriptorum elogia et vitae*, Francforti 1625.
- Stopniak F., *Dzieje kapituły zamojskiej*, Lublin 1962.
- Tazbir J., *Elżbieta I Tudor w opinii staropolskiej*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, t. 34, 1989, s. 49–70.

- Torój E., *Inwentarze księgozbiorów mieszczan lubelskich z lat 1591–1678*, Lublin 1997.
- Urban W., *Kacper Cichocki — najwybitniejszy pisarz kontrreformacji sandomierskiej*, „Rocznik Świętokrzyski”, t. 20, 1993, s. 131–142.
- Urban W., *Źródła do dziejów Reformacji w województwie sandomierskim*, [w:] *Dzieje Kielecczyzny w historiografii Polski Ludowej. Baza źródłowa*, [red.] Z. Guldon, M.B. Markowski, cz. 1, Kielce 1987.
- Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, [red.] A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Wierzbowski T., *Jakub Uchański arcybiskup gnieźnieński (1502–1581). Monografia historyczna*, Warszawa 1895.
- Wiszniewski M., *Historia literatury polskiej*, t. 8, Kraków 1851.
- Wiśniewski J., *Dekanat sandomierski*, Radom 1915, cz. 1.
- Wiśniewski J., *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926*, Radom 1926.
- Witczak T., *O złudnym tropie autorstwa „Proteusa abo Odmieńca” (1564)*, „Pamiętnik Literacki”, XLVIII, 1957, nr 2, s. 505–510.
- Wróbel S., *Hetman Jan Tarnowski*, [w:] *Wielki Przewodnik. Tarnów. Stare Miasto*, Tarnów 1994, t. 1, s. 21–24.

Strony internetowe

- <http://dawnkielecie.pl/osiek-kosciol-parafialny/> [dostęp: 13.09.2020].
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Kasper_Cichocki [dostęp: 6.09.2020]
- Konończuk E., *Figury prze-pisywania historii. Teoria narracji historycznej Jerzego Limona*, <http://dx.doi.org/10.18778/8088-214-0.03> [dostęp: 1.09.2020].

Kasper Cichocki (1545–1616) — A Catholic polemicist from Tarnów

Received:

06.10.2020

Accepted:

18.01.2021

Publication date:

Luty 2021

Abstract: The article constitutes a biography of a religious writer, born in Tarnów, educated at the universities in Cracow, Italy and Germany, a scholar and clergyman. He attained certain ecclesiastical dignities (the canon of Wilno and Sandomierz, the parson of three parishes), however, first and foremost, he achieved fame and recognition as the writer of two Latin texts. Both texts were created in defence of the Jesuit Order, at that time greatly attacked because of their uncompromising nature in fighting against the Protestants residing in Poland. In particular, the second text of Kasper Cichocki, “Alloquiorum Osieciensium”, became widely known in Poland as well as in Europe. Due to the fact that the text targeted the then reigning king of England and Scotland, James I Stuart, it met with acute diplomatic opposition from the court of London, who demanded a severe punishment for the author and a public burning of his work.

(tłum. mgr Agnieszka Kołodziej)

Key words: Kasper Cichocki, Reformation, Counter-Reformation, Jesuits, Sandomierz, Tarnów